

Сътрудничество и противоречия в отношенията между Русия и НАТО през първите десетилетия след Студената война. Драгомир Стефанов

Драгомир Стефанов,

студент от III курс, специалност “Международни отношения”

Сътрудничество и противоречия в отношенията между Русия и НАТО

през първите десетилетия след Студената война

С края на Студената война настъпват сериозни изменения в международните отношения. Блокното противопоставяне между Изтока и Запада през десетилетията след Втората световна война до голяма степен е способствало за мирното решаване на по-малките, но по-многобройни регионални конфликти поради намесата на двете свръхсили – САЩ и СССР, и страха от взаимно унищожение. С разпадането на СССР моделът на идеологическо и икономическо противопоставяне е прекратен. На преден план излизат междуетническите, религиозните и цивилизационните противоречия, натрупвали се в продължение на близо половин век. Логично следствие от тях е и засилването на тероризма като заплаха за мира и сигурността.

Успоредно с тези процеси се наблюдава и постепенна промяна в приоритетите след края на Студената война – върховенството на военната мощ като определящ геополитически фактор губи част от влиянието си за сметка на икономическата сила. Появата на нови големи играчи на международната сцена като Китай и Индия е показателна за формирането на една многополюсна система.

В контекста на тези сложни промени, от особено значение за запазването на международния мир и сигурност са отношенията между водещите във военен и политически план сили в лицето на НАТО и Русия. В първите две десетилетия след края на Студената война те са съпроводжани както от опити за сближаване, така и от постоянни противоречия. Тяхното познаване е от особено значение за разбирането на съвременните процеси по регулиране на конфликти и поради тази причина именно те са предмет на настоящата курсова работа. Разгледани са етапите на установяване на сътрудничество между Руската федерация и Организацията на Северноатлантическия договор, тъй като с тях се създават реални механизми за гарантиране на сигурността и взаимно зачитане на интересите. Специално внимание е обърнато и на първите противоречия между двете суперсили във връзка с кризите в Сараево и Косово и разширяването на НАТО към Източна Европа и най-вече Прибалтийските държави. Интерес представлява оформянето на специфични и често несъвместими тенденции в позициите и подхода на двете страни при разрешаването на регионални конфликти, чието проявление може да бъде забелязано и днес във връзка със събитията в Близкия Изток. За изучаването на проблема са използвани както руски, така и западни източници с оглед постигането на един сравнително безпристрастен и отчитащ различните гледни точки анализ.

Предистория

Първите години след Втората световна война в отношенията между Изтока и Запада се характеризират както с изявени намерения за сътрудничество, така и с открити противопоставяния. Създаването на НАТО през април 1949 г., в следствие на подозренията към намеренията на СССР да разпростре влиянието си още по-навътре в Европа, се приема от комунистическото ръководство в Кремъл като заплаха за националната сигурност и заобикаляне на Организацията на обединените нации. Смъртта на Сталин през 1953 г. води до надежди за размразяване на отношенията между двата блока. В началото на следващата година на съвещание на външните министри на САЩ, Великобритания, Франция и СССР западните страни уверяват, че задачата на НАТО е чисто отбранителна и призовават към сътрудничество. На 31 март 1954 г. съветският лидер Никита Хрушчов прави предложение за приемането на СССР в НАТО, но то е отхвърлено като нереалистично. Вместо това са поставени искания от страна на Запада за демилитаризация на съветската окупационна зона в Германия, отказ от задгранични бази в Монголия, Китай и Северна Корея и др. Неотстъпчивостта на двете страни довежда до подписването на Варшавския договор на 14 май 1955 г. между СССР и държавите от Източна Европа. Така Европа и светът се оказват разделени на два военно-политически блока и всяко действие на една от страните съответно се възприема като враждебно от другата. Едва през 80-те години започва промяна в отношението на съветските ръководители - от политика на конфронтация към идея за равноправно и взаимноизгодно сътрудничество, но реална възможност за реализирането му се появява чак след разпадането на СССР.

Начални стъпки в

установяването на сътрудничество и кризата в Сараево

като първо противоречие между Русия и НАТО

За начало на отношенията между Постсъветска Русия и Северноатлантическия алианс е прието да се счита датата 20 декември 1991 г., когато президентът на Руската съветска федеративна социалистическа република Борис Елцин се обръща към ръководството на НАТО с изявлението, че Русия е готова да разглежда въпроса за своето присъединяване към Организацията като „дългосрочна политическа цел“ [1]. През същата година Русия става една от основателките на Северноатлантическия съвет за сътрудничество (САСС), създаден като форум за контакти със страните от бившия Варшавски договор и страните, възникнали след разпадането на Съветския съюз.

През първата половина на 90-те години на XX век Руската федерация е заета със сериозни вътрешни проблеми, настъпили след рязката промяна в ценностите и начина на живот. Руският управляващ елит, обхванат от желание да превърне Русия в демократична държава с развита пазарна икономика, разглежда Запада и преди всичко САЩ като съюзник и основен източник на икономическа помощ, необходима за провеждане на необходимите реформи. Поради тази причина, въпреки че още в началото на десетилетието се очертават намеренията на НАТО за разширяване на изток, Русия все още не демонстрира ясно изразено противопоставяне.

Първото противоречие между Русия и НАТО, предизвикало по-остра реакция от руска страна, безспорно е свързано с кризата в Сараево през 1994 г. Това събитие е от особено значение и за двете страни – западните държави се стремят да демонстрират новата роля на Северноатлантическата организация като „пазител на мира“, докато Русия за пръв път след 1991-а заявява претенциите си на Велика сила [2]. Тяхното поведение в голяма степен очертава някои устойчиви особености, които се забелязват в редица конфликти по-късно, включително и до ден днешен.

Важно е да се проследят причините довели до тази промяна в руската външна политика. В периода 1992–1993 г. руското министерство на външните работи под ръководството на Андрей Козирев възприема подход, който може да бъде определен като „либерален интернационализъм“ [3]. Той се опира на две основни разбирания: вярата, че демократичните държави споделят общи интереси и следователно са естествени съюзници и институционалистското виждане за водещата роля на международните организации в регулирането на международните отношения. Отнесен до Русия, този подход означава, че в качеството си на либерална и демократична държава Русия споделя общи интереси със Запада и сътрудничеството с него би демонстрирало надеждността на Руската федерация като отговорен партньор, загрижен за защитата на човешките права и зачитането на международното право. Това разбиране е вплътено и в първата руска военна доктрина, приета през ноември 1993 г. В нея, за разлика от последвалите я по-късно доктрини, западните сили не се разглеждат като източник на заплахата за сигурността на страната, а ядрените оръжия се възприемат предимно като средство за въздържане на агресия срещу Руската федерация, която се отказва от изразяваната през годините на Студената война готовност за нанасяне на т.нар. изпреварващ удар.

Сътрудничеството със Запада, което търси Русия, обаче следва да се осъществява чрез глобални организации като ООН и Конференцията за сигурност и сътрудничество в Европа (понастоящем също организация). Едностранният ултиматум за прекратяване на огъня, отправен през февруари 1994 г. от НАТО към всички воюващи части в район от 20 километра около Сараево, прилича по-скоро на нежелание от страна на Западните сили да включат Русия като пълноправен партньор в мирния процес. Това пренебрежение е несъвместимо с нейните амбиции за утвърждаване като велика сила. Действително западните държави имат основание да се притесняват от позицията на Руската федерация, която има исторически интереси на Балканския полуостров. Козирев обаче, въпреки опозиционния натиск, споделя западните възгледи относно правото на самоопределение на отделните републики в рамките на Югославия, т.е. към този момент Русия не би възпрепятствала тяхното отделяне. Доказателство за това е и фактът, че на 30 май 1992 г. тя подкрепя в Съвета за сигурност приемането на Резолюция 757, налагаща санкции на Федерална Република Югославия [4].

Към недоволството на руската страна от negliжирането на нейната роля в конфликта следва да бъдат добавени и други фактори, допринесли за промяната във външната ѝ политика. Голяма част от управляващия елит в Кремъл чувства, че Русия не е получила очакваните ползи от отношенията си със старите демократични държави; че Западът не е отворил своите пазари за нейните стоки и на практика се опитва да я отслаби, превръщайки я по-скоро в източник на необработени суровини, отколкото в индустриално развита държава [5]. Несъменно принос към промяната имат и някои вътрешнополитически тенденции. Нараства критиката на опозицията, която обвинява правителството в отстъпление от националните интереси. От особено значение е позицията на центристите, от чиято подкрепа Елцин има нужда в Парламента с оглед осъществяването на своята вътрешна политика. От 1993 г. руският президент започва все повече да се ангажира с външнополитическите проблеми. Забелязва се промяна и в позицията на Козирев, който констатира, че западните държави не третират Русия като равнопоставен партньор в политически и икономически план.

Задълбочаването на конфликта в Босна през втората половина на 1993 г. принуждава Съвета за сигурност на ООН (включително и Русия) да гласува резолюции, създаващи шест зони за сигурност, в които гражданското население да бъде защитено от атаки. Проблемът е, че тези резолюции допускат използването на международна военна сила, но на практика не определят по категоричен начин обстоятелствата, при които това следва да стане. Руската страна, придържайща се към принципа за институционално уреждане на конфликта, приема като възможни причини за военна намеса единствено нападение над конвой с хуманитарна помощ, нарушаване на зоните, забранени за полети, или „директно възпрепятстване на мироопазващите сили в осъществяването на техния мандат“ [6], като това следва да стане само след разрешение на Съвета за сигурност. В случай на прибегване до военна сила, тя следва да бъде използвана безпристрастно. В тази връзка руските дипломати обвиняват западните сили, че заплашват единствено сръбските ръководители

с намеса. Справедливо е все пак да се отбележи, че това донякъде е разбираемо, предвид факта, че сърбите, които на този етап се стремят да спрат пълното разпадане на Югославската федерация, са по-активната страна в конфликта и окупират зоните за сигурност.

На 5 февруари 1994 г. снаряд на минохвъргачка убива 68 души и ранява около 200 на пазар в Сараево. Последвалото разследване не установява от коя страна на зоната е бил произведен изстрелът. НАТО излиза с ултиматум, който осъжда продължаващата обсада на Сараево и призовава сръбските и босненски сили да предадат тежките си оръжия, намиращи се в защитената зона, под контрола на силите на ООН в срок до 20 февруари. В противен случай те ще бъдат мишена на въздушни атаки, осъществени от Алианса. Като цяло целите на декларацията са подкрепени от руските дипломати, които изразяват съжаление, че ООН не е взела под внимание подобно руско предложение, направено 2 седмици по-рано. Правителството обаче е изоставило стария подход във външната си политика и няма намерение да се съгласи с пренебрегването на Русия като фактор в мирния процес. На 15 февруари Борис Елцин заявява пред британския министър-председател Джон Мейджър, че няма да позволи кризата в Босна да бъде решена без участието на Русия и че ще работи за уреждането на конфликта на масата за преговори [7]. Според руските дипломати не НАТО, а Съветът за сигурност следва да разреши евентуални въздушни удари. И действително, подобно решение може да бъде отнесено единствено към правомощията, предоставени на Съвета за сигурност от глава 7 от Устава на ООН, а не към инструментариума на НАТО – една по своята същност отбранителна организация, в която Югославия дори не членува.

Кулминацията на противоречието настъпва на 14 февруари, когато командването на силите на ООН нарежда на руските части да изпратят отряд от 400 души в Босна. Руската страна отказва, а на 16 февруари специалният пратеник на Елцин в Югославия Виталий Чуркин заявява, че руската армия няма да бъде използвана, докато Западът взема решения относно конфликта без участието на Русия. На следващия ден руското правителство поема инициативата, като убеждава Слободан Милошевич и Радован Караджич да изтеглят оръдията си, обещавайки им, че Русия ще разположи умиротворителни войски в областта около Сараево. По този начин конфликтът е туширан без прибягването до въздушни удари.

В контекста на казаното дотук може да се направи заключение, че руската страна възприема колективните дипломатически усилия като единствено възможно средство за постигането на примирие в Босна – позиция, която тя поддържа и днес във връзка с гражданската война в Сирия и конфликта между Израел и Иран. Обратно, западните сили в лицето на НАТО разглеждат заплахата и евентуалната употреба на военна сила като най-ефективен метод за преодоляване на възникнали кризи. Разбира се, в този случай една морална оценка би била неудачна. И двата подхода могат да бъдат обосновани от определени национални интереси, както и от военния потенциал и ресурсите, с които двете страни разполагат.

Въпреки че западните държави възприемат заплахата, отправена от НАТО към участващите в конфликта страни, като ключова за предотваряването на ескалация, те разбират рисковете от изключването на Русия от процеса по взимане на решения и осъзнават, че е необходимо по-тясно сътрудничество между Великите сили. Несъмнено дипломатическата акция от февруари 1994 г. представлява огромен успех за Русия. Тя успешно защитава статута си на един от водещите фактори в международните отношения, с който държавите от НАТО са длъжни да си сътрудничат за целите на опазването световния мир и сигурност.

Задълбочаване на опитите за сътрудничество и нови

противоречия: източното разширяване на НАТО и конфликтът в Косово

С прекратяването на Варшавския договор възникват реални възможности за НАТО да разгърне своето влияние из цяла Европа и дори отвъд нейните граници. Стъпка напред в тази насока е стартираната в началото на 1994 г. програма „Партньорство за мир“, чиято цел е да повиши оперативната съвместимост между Алианса и трети страни. Същността на програмата се изразява в сключване на отделни двустранни споразумения между НАТО и всяка държава, пожелала да се включи, в които се определя индивидуална програма за партньорство. В Рамковия документ на проекта се поставят някои общи изисквания: защита на демократичните принципи, изпълнение на задълженията, произтичащи от Устава на ООН, Всеобщата декларация за правата на човека и Заключителния акт от Хелзинки, въздържане от заплахи, насочени към трети страни, уреждане на спорове чрез мирни средства и пр.

На 22 юни 1994 г. Русия се присъединява към програмата „Партньорство за мир“ [8]. Едновременно се подписва и протокол относно намеренията да се подготви широка индивидуална програма за

партньорство, съответстваща на значението и възможностите на руската страна. Желанието е да се установят отношения на сътрудничество и извън рамките на Програмата чрез диалог и обмяна на информация по проблемите на сигурността. За тази цел успоредно с индивидуалния план се изготвя и документ за механизма за разширяване на политическия диалог с НАТО. В Москва се организира дейност по информирането на обществеността относно работата на Алианса, а през лятото на 1995 г. се появява и представител на НАТО по информационните въпроси. Установява се сътрудничество и по линия на мироопазващите сили, разположени в Босна и Херцеговина след подписването на Дейтънското споразумение, като руският контингент е най-големият сред тези на държави извън НАТО. Опитите за сближаване се задълбочават, когато на 27 май 1997 г. в Париж е подписан Учредителен акт за взаимни връзки, сътрудничество и сигурност между Русия и НАТО. В него се фиксират принципите за осъществяване на сътрудничество между двете сили. Създаден е и Постоянен съвместен съвет, като форум за обсъждане на всички въпроси, свързани със сигурността, които са от общ интерес и спомагат за укрепването на взаимното доверие. Освен това с този акт НАТО дава гаранции, че няма да разполага с ядрени оръжия на територията на новите държави-членки на Алианса.

Две събития в края на 90-те години на XX век поставят нови предизвикателства в отношенията между Русия и НАТО. Едното от тях е разширяването на Алианса в Източна Европа – през 1999 г. Полша, Чехия и Унгария се присъединяват към Организацията. Съветският президент М. Горбачов нееднократно повтаря, че в замяна на съгласието на СССР за обединението на Германия през 1990 г. е получил обещание от западните лидери да не се разширява НАТО на изток [9]. Въпреки че присъединяването на държавите от Източна Европа се осъществява по тяхно желание, не може да се отрече, че Западът умишлено стимулира този процес. Североатлантическата организация не пести средства за модернизиранието на армията и военната промишленост в тези страни. По някои оценки само членството на Унгария е струвало около 3 млрд. долара годишно за период от близо 10 години [10]. Тези усилия влизат в противоречие с чисто отбранителния характер на НАТО и не могат да не породят притеснения в Москва. Руските управляващи представят и други аргументи за негативното си отношение към разширението на изток – чрез него на практика отново се поставя разделителна линия в Европа и се връща блоковия подход от Студената война; създава се военно-стратегически дисбаланс, тъй като освен политически контрол над новите членки, в ръцете на Запада попада и инфраструктурата, останала от Организацията на Варшавския договор. Съща така, приближаването на военни части под ръководството на НАТО до границата на Русия се възприема като заплаха за националната сигурност на страната.

Несъмнено повторното разширяване през 2004 г., когато към НАТО се присъединяват още 7 държави от Източна Европа, не спомага за укрепване на доверието. Чрез Прибалтийските държави Организацията на Североатлантическия договор докосва границите на Русия и засилва посочените по-горе притеснения.

От една страна, в историческия контекст на Втората световна война и последвалата я Студена война, желанието на Източноевропейските държави да бъдат приобщени към НАТО изглежда разбираемо. Освен това е редно да се отбележи, че през 90-те години на XX век, чрез някои свои действия Русия повлиява негативно специално върху отношението на Литва, Латвия и Естония към нейния нов образ. Москва упражнява косвен военен натиск върху тях, провеждайки учения по море и земя в близост до териториите им. През юни 2000 г. руското правителство декларира, че Балтийските републики „доброволно“ са се присъединили към Съветския съюз „в съответствие с международното право“ и са „поканили“ съветски войски да окупират териториите им в началото на 40-те години [11]. Подобни твърдения несъмнено засилват опасенията на тези три държави. От друга страна обаче, процесът на мирно сътрудничество между страни с достатъчно самочувствие и потенциал за самостоятелна политика на международната сцена не би трябвало да се развива на основата на политически и военен натиск, осъществяван чрез експанзия. В този смисъл една Източна Европа, състояща се от неутрални държави, би спомогнала значително повече за укрепването на партньорството между великите сили. Дори по време на Студената война съществуват неутрални държави, а тяхната сигурност е застрашавана в много по-малка степен от сигурността на конфронтиращите се страни.

Второто събитие в края на 90-те години на XX век, което повлиява негативно върху отношенията между Русия и НАТО, е войната в Косово. През март 1999 г. започва операция „Съюзна сила“, в която Алиансът осъществява въздушни удари над Югославия. Официалната причина за бомбардировките са данни за планирана от Милошевич операция, която предвижда етническо прочистване на Косово. Русия реагира като прекратява контакти с НАТО: от Брюксел е отзован руският военен представител, а участието ѝ в априлската конференция по повод юбилея на Организацията е отменено [12]. Негативното отношение на Руската федерация се дължи на повторния опит (този път успешен) на Запада да заобиколи процедурата в Съвета за сигурност на ООН, тъй като там се очаква нейното несъгласие и това на Китай. Освен това Учредителният акт от 1997 г. изисква както от НАТО, така и от Русия да не предприемат действия, които са несъвместими с Устава на ООН и принципите на ОССЕ [13]. За управляващите в Москва това е поредното доказателство, че Западът не е склонен да приема техните съвети и възражения.

Въпросът за необходимостта от военна намеса в конфликта не е предмет на настоящата курсова работа. Въздушните удари, противно на очакванията на НАТО, продължават близо 3 месеца, а

съвпадането им с източното разширяване на Алианса нанася сериозни стратегически вреди върху отношенията с Русия. Известно е, че в замяна на нарушеното обещание към Горбачов, за което стана дума по-горе, администрацията на американския президент Бил Клинтън дава следните гаранции: НАТО ще се преобразува в предимно политическа организация за насърчаване на деморкацията и свободния пазар; провежданите мисии ще са строго отбранителни; Русия, въпреки че не е член на НАТО, ще бъде пълноправен участник в европейския мирен процес. Войната в Югославия опровергава и трите обещания. НАТО инициира война срещу суверенна държава, която не е проявила агресия срещу нейна страна-членка, при това въпреки несъгласието на Москва [14].

Русия, НАТО и предизвикателствата на XXI век

Събитията от последното десетилетие на XX век бързо слагат край на илюзиите сред руските управляващи, които изоставят прозападната позиция още в първите години след края на Студената война. Възникналите в следствие противоречия във връзка с бомбардировките на Югославия, както и източното разширяване на НАТО, доказват, че недоверието между двете световни сили не приключва с разпадането на СССР. Тази ситуация намира отражение и във Военната доктрина на Руската федерация, одобрена от президента Владимир Путин, на 21 април 2000 г. В нея се посочва, че Русия продължава да поддържа статуса си на ядрена сила и смята за необходимо да притежава съдържателен арсенал, който да е в състояние да причини много сериозни щети на потенциалния агресор при всякакви условия. Съществено изменение по отношение на доктрината от 1993 г. е допускането на ядрена атака в отговор на нападение с друго оръжие за масово поразяване – например химическо. Освен това, ядрени оръжия могат да бъдат използвани в „критични ситуации“ и срещу коалиция от държави, непритежаващи такъв арсенал. Една от основните външни заплахи, посочени в доктрината, е разширяването на военните блокове и съюзи. Очевидно, тук става въпрос най-вече за Северноатлантическата организация. Към опасностите са отнесени и „териториалните претенции“, което показва, че Москва признава наличието на териториални проблеми [15]. В контекста на конфликта в Чечения действията на НАТО в региона и в частност активният диалог и военна подкрепа за Грузия спомагат за увеличаването на напрежението по границите на Русия и съответно могат да бъдат оценени като грешка по отношение на процеса на сътрудничество. Все пак, положителна е констатацията, направена в руската доктрина, че военно-политическата обстановка се характеризира с намаляване на опасността от „разгръщане на широкомащабни войни, в това число и ядрени“, а благодарение на промените в международната обстановка възможността за военна агресия спрямо Русия е понижена [16].

Събитието, дало огромен тласък на сътрудничеството между Запада и Русия в самото начало на новото хилядолетие, е поредицата от терористични атентати срещу Световния търговски център и Пентагона на 11 септември 2001 г. В първите години след него осъзнатите общи интереси надделяват над противоречията. Хилядите жертви напомнят на великите сили, че е необходима съгласуваност на международно ниво с оглед противодействието на тероризма и другите заплахи за сигурността. В последвалата война в Афганистан Русия оказва съдействие на САЩ, като предоставя въздушни коридори и разузнавателна информация. Руският президент Владимир Путин не се противопоставя и когато войски на НАТО получават достъп до военните бази на бившите съветски републики Узбекистан и Таджикистан [17].

В месеците след атентатите значително се активизират преговорите между Русия и Алианса. Генералният секретар на НАТО Лорд Робертсън заявява, че в началото на XXI век отношенията с Русия трябва да „evolюират в истинско стратегическо партньорство“ [18]. На 28 май 2002 г. в Рим е подписана декларацията „Отношенията Русия–НАТО: Ново качество“. С нея се създава постоянно действащ Съвет Русия–НАТО (СРН), в който да се провеждат срещи на ниво министри и началници на генерални щабове. Един от ключовите механизми в СРН е работната ad hoc група срещу тероризма, в която се обсъждат концептуални подходи срещу терористичната заплаха и се развива практическо сътрудничество. Основните решения се взимат на ниво външни министри.

Сътрудничеството в рамките на СРН се развива в няколко основни направления. Едно от тях, както вече беше посочено, е борбата с тероризма. Във връзка с терористичния акт в Беслан от септември 2004 г., Съветът Русия–НАТО е първата международна инстанция, която приема декларация, осъждаща ясно и недвусмислено станалото като престъпление и пряка заплаха за общата сигурност, споделените демократични ценности и основните човешки права. В нея се подчертава решимостта на участниците да укрепят съвместните усилия в борбата срещу тероризма. През декември 2004 г. за пръв път е приет годишен план за действие в тази сфера. Друга област, тясно свързана с първата, е борбата с наркотрафика от Афганистан към Русия и Европа. Стабилността в тази страна е от особено значение за Москва. Поради тази причина през втората половина на миналото десетилетие Русия оказва подкрепа на силите на НАТО, изразяваща се в разрешение за преминаване на определени товари през територията на Федерацията, продажба на руски хеликоптери на държавите от Алианса, както и обучение на афганистанската армия и служби за борба с наркотрафика [19].

Първото десетилетие на XXI век поставя и нови предизвикателства за отношенията между Русия и НАТО. Едно от тях е свързано със сключения още в началото на 90-те години Договор за обикновените въоръжени сили в Европа (ДОВСЕ) между държавите от НАТО и Варшавския договор. С него се налагат основни ограничения на ключови категории конвенционално военно оборудване в Европа и унищожаване на всякакво излишно въоръжение. Разширяването на НАТО сред държавите от бившия Варшавски договор обаче на практика довежда до огромен дисбаланс, поради което през 1999 г. в Истанбул Договорът е адаптиран към новите условия. Членовете на НАТО отказват да го ратифицират, докато Русия не изтегли напълно войските си от Молдова и Грузия. През юни 2007 г. Русия налага мораториум върху изпълнението на ДОВСЕ. Сред мотивите са: непропорционалното нарастване на военния потенциал на Запада с разширението от 2004 г., отказа от ратификация на държавите от НАТО и най-вече Балтийските републики и „нелегитимността“ на поставените условия, планираното разполагане на бази в Румъния и България и др. От 2010 г. започват опити за подновяване на диалога по този проблем.

Знаменателна за отношенията между Русия и НАТО, както и за цялостното разглеждане на процеса по опазване на мира и сигурността в световен мащаб, е речта на руския президент Владимир Путин, произнесена на 10 февруари 2007 г. по време на Мюнхенската конференция по сигурността. Няколко са основните засегнати теми. В нея Путин обвинява САЩ, че е надскочила своите национални граници във всички възможни сфери – икономически, политически, хуманитарни, опитвайки се да наложи еднополюсен модел, който е не просто неприемлив, но и невъзможен в съвременното положение на международните отношения. Руският президент отбелязва, че свръхупотребата на военна сила в международните отношения е причина за постоянни конфликти и провокира чувство за несигурност сред държави, които като защитна реакция се стремят към придобиването на оръжия за масово поразяване. Не е подминат и въпросът за разширяването на НАТО, определено като „сериозна провокация, която намалява нивото на взаимно доверие“. Путин изразява и несъгласието си относно разрешаването на употреба на сила от НАТО или Европейския съюз, напомняйки, че подобни решения се нуждаят от санкцията на ООН. Финалът на речта е показателен за нарастналото самочувствие на Русия като една от водещите световни сили – руският президент заявява, че Русия повече от хилядолетие е провеждала самостоятелна външна политика и няма намерение да променя тази традиция [20]. За пръв път след разпадането на СССР е разкритикувана на толкова високо ниво политиката на западните държави и в частност тази на САЩ. Реакциите са противоречиви. Министърът на отбраната на САЩ Робърт Гейтс, който присъства на конференцията, остро критикува речта, свързвайки я с реториката на Студената война, докато от Белия дом заявяват, че считат Русия за съюзник и са готови да продължат сътрудничеството с нея. Оценките в медиите са от крайно противоположни и обвиняващи Путин в провокация към Запада, до одобрителни по отношение обективността на казаното [21].

Несъмнено Мюнхенската реч от февруари 2007 г. е показателна за увеличения потенциал на Руската федерация през последните години. Тя е категоричен знак, че Москва няма намерение да търпи критиките, идващи от Запада, относно свободата на словото в страната, агресивната енергийна политика и много други. Президентът Путин привежда достатъчно примери, с които демонстрира двойния стандарт, прилага от западните държави. В същото време той изразява готовността на Русия да продължи сътрудничеството с НАТО в ключови за сигурността области като разоръжаването и неразпространението на ядрени оръжия. Със своята реч руският президент поставя на дневен ред един изключително важен въпрос, свързан със започналия още през 90-те години на XX век процес по трансформиране на еднополюсната система на международните отношения в многополюсна. Специално внимание обръща на бързо развиващите се икономически сили в лицето на Китай, Индия, Бразилия и самата Русия. Очевидно, в новите условия мирът и сигурността се поставят в зависимост от волята и на други фактори, намиращи се извън контрола на Запада и е абсолютно необходимо интегрирането им на „голямата сцена“.

Речта на Путин като цяло не води до резки промени в позициите на водещите световни сили. След неуспеха с ратифицирането на ДОВСЕ, охлаждане в отношенията между Русия и НАТО настъпва и във връзка с въоръжения конфликт в Южна Осетия през август 2008 г. Още три месеца преди него Москва рязко критикува страните от НАТО за осъществяваните от тях доставки на оръжия за Грузия. След края на конфликта Алиансът на свой ред обвинява Русия в непропорционално прилагане на сила и преустановява дейността на СРН. През септември всякакви двустранни отношения са прекратени. Подновяване на диалога започва чак след избирането на настоящия американски президент Барак Обама. През ноември 2010 г., на среща на върха в Лисабон Русия и държавите от НАТО обявяват заплахите за мира и сигурността, по които споделят общи позиции: международния тероризъм, Афганистан, пиратството и разпространението на оръжия за масово поразяване [22].

Едно от най-актуалните противоречия между Русия и НАТО остава разполагането на Противоракетната отбрана (ПРО) в европейските държави, разглеждано от Русия като заплаха за собствените ѝ стратегически оръжия. В началото на 2010 г. става ясно намерението на НАТО да разположи прихващащи ракети в Полша (в непосредствена близост до Калининградската област), а на 4 февруари по време на среща на Алианса в Истанбул и румънският президент Траян Басеску обявява, че е отговорил положително на молбата на Вашингтон за разполагане на такива ракети в страната. Всичко това засилва подозренията на руските управляващи и Москва реагира, като още

на следващия ден президентът Дмитрий Медведев одобрява новата руска военна доктрина и основните принципи на политиката на ядрено съдържане. Известно е, че документът е бил разработен през 2009 г., но Кремъл отлага приемането му, тъй като до този момент не желае да затруднява провеждащите се преговори между Русия и САЩ във връзка с подписването на нов договор, който да замени изтеклия през декември същата година Договор за Ограничаване на Стратегическите Настъпателни Оръжия (СТАРТ 1)[23].

В раздел „Основни външни военни опасности“ на новата руска военна доктрина се обръща внимание на следните въпроси: желанието на НАТО да си присвои изпълнението на глобални функции в нарушение на международното право, както и да измести военната инфраструктура на държавите-членки на пакта към руските граници, разполагането на военни контингенти на чужди държави (и блокове) в съседни на Русия територии и в прилежащи акватории, създаването и разгръщането на системи за стратегическа противоракетна отбрана, подкопаващи глобалната стабилност и нарушаващи формирането на баланс на силите в ядрената сфера, милитаризирането на космическото пространство, разгръщането на стратегически неядрени системи с висока точност на поразяване, нарушаването на международни споразумения и невъзможността да бъдат ратифицирани и прилагани вече подписани такива за ограничаване и съкращаване на въоръженията и др. [24]. Притеснителна е констатацията, че след 20 години опити за сътрудничество, повече от половината заплахи, посочени в доктрината, могат да бъдат директно свързани със Запада. Несъмнено това е красноречив показател за ниското доверие между водещите световни сили, от които зависят мирът и сигурността.

Друг съществен елемент от приетия на 5 февруари 2010 г. документ е свързан с руската ядрена политика. Съхранението и укрепването на ядрения арсенал на страната все още се разглежда като най-важния отбранителен фактор. Това е разбираемо, имайки предвид предимството, което НАТО притежава по отношение на конвенционалното въоръжение. В същото време, той е определен и като важен фактор за предотвратяване възникването на военни ядрени конфликти и конфликти с използване на обичайни средства за поразяване (широкомащабни и регионални войни). Положителен момент за сигурността е, че за пръв път има ясно конкретизиране на ситуацията, при които Русия може да използва своя ядрен арсенал: в отговор на използване срещу нея или нейни съюзници на ядрени или други видове оръжия за масово поразяване, а също така и в случай на агресия срещу Руската федерация с конвенционални оръжия, когато под заплаха е поставено самото ѝ съществуване[25]. От текста е оттеглено нееднократно заявеното положение за т.нар. превантивни ядрени удари „в критични за националната сигурност ситуации“ – едно твърде неясно и опасно определение, позволяващо разнообразни тълкувания.

Новата руска доктрина предизвиква противоречиви реакции на Запад. Някои експерти я възприемат като „PR документ“, предназначен за „вътрешна аудитория“. Основният аргумент тук е, че едновременно с обявяването на новата доктрина, Русия постига договорености с Франция за закупуването на френски хеликоптероносачи „Мистрал“. Следователно, според този възглед, Москва не само че не разглежда НАТО като заплаха, но и все повече осъзнава нуждата от сътрудничество с държавите от Пакта поради технологическото си изоставане [26]. Друга група експерти разглеждат документа като „антизападен“ и връщащ страната към „реториката на Студената война“[27]. В официалните среди на Запад доктрината се възприема като „неотговаряща на реалността“. Такава е позицията на генералния секретар на НАТО Андерс фог Расмусен, който заявява, че НАТО не е враг на Русия и приетият документ представлява пречка пред усилията за подобряване на отношенията между двете страни [28].

При всички положения, голяма част от интерпретациите са повлияни от лични възгледи, както и от позициите, които изразилите ги лица заемат. Имайки предвид поведението на Русия и НАТО през последните 2 десетилетия, очевидно не е удачно руската военна доктрина да се характеризира като „антизападна“. Голяма част от заплахите за сигурността, посочени в нея, са резултат от и се отнасят към конкретни действия на НАТО, за някои от които стана дума по-горе. Следователно не може да се говори за някаква „вродена“ антизападна позиция. Твърденията, че НАТО не е заплаха за Русия може и да отразяват намеренията на Алианса, но не намират категоричен израз в действията на Организацията. Устните гаранции на западните държави, че ПРО няма да бъде насочен срещу Русия, на този етап не се приемат за достатъчни от управляващите в Москва [29].

Заклучение

Подробното изучаване на отношенията между Русия и НАТО в периода след края на Студената война дава възможност да се разграничат основните особености в поведението на двете страни. Русия се стреми към дипломатически диалог при уреждането на възникващите конфликти. Пример за това е позицията, която отстоява във връзка с кризите в Сараево и Косово. В същото време тя проявява твърдост и готовност за употреба на сила при защитата на интереси от непосредствено значение за нея. Западните държави от своя страна, опирайки се на по-големия си военен и икономически потенциал, водят по-настъпателна политика и често действат чрез оказване на

натиск върху руските си партньори. Този модел създава състояние на несигурност, тъй като стабилността в международните отношения на практика се поставя в зависимост от по-слабата позиция на Русия, а не от нейното съгласие по съответните проблеми. Следователно, ако в даден момент съотношението се измени, последиците могат да бъдат непредвидими. В съвременните, бързо развиващи се условия, характеризиращи се с появата на нови ключови фактори на международната сцена, ще става все по-трудно за Запада да поддържа превъзходството си чрез сила.

Една от възможностите пред двете водещи световни сили се крие в евентуално задълбочаване на институционалното сътрудничество в рамките на Съвета Русия-НАТО чрез разширяване на неговите правомощия в съответствие с Устава на ООН. Съществена промяна може да настъпи също така чрез преразглеждане на Договора за обикновените въоръжени сили в Европа по начин, който да гарантира устойчив баланс на силите. Тогава диалогът между Русия и НАТО ще може да се постави на равнопоставена основа, а взетите решения да са отражение на реален и безусловен консенсус. Основното изискване за създаване на една по-надеждна система за сигурност остава политическата воля и готовност за компромиси в името на общия интерес на човечеството. Единствено осъзнаването на преимущественото значение на този общ интерес над всички останали може да доведе до заличаване на натрупвалите се в продължение на повече от половин век противоречия.

БЕЛЕЖКИ:

[1] [История взаимоотношений РФ и НАТО](#). «Коммерсантъ», № 80 (2449) (15.05 2002 г.)

[2] Headley J. Review of International Studies Vol. 29 No. 2 (April 2003) , “Sarajevo, February 1994: The First Russia-NATO Crisis of the Post-Cold War Era”, Cambridge University Press, p. 209

[3] Пак там, с. 210

[4] Пак там, с. 211

[5] Пак там, с. 212

[6] Пак там, с. 215

[7] Пак там, с. 218

[8] [Как развивались отношения между Россией и НАТО](#). «Коммерсантъ», № 57 (3874) (05.04. 2008 г.)

[9] Малевич, И. [Нет ничего тайного, что не стало бы явным](#). «Коммерсантъ», № 196 (914) (21.10.1995 г.)

[10] Пак там

[11] Kramer M. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol.78, No. 4, “NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement” pp. 734, 735

[12] [История взаимоотношений РФ и НАТО](#). «Коммерсантъ», № 80 (2449) (15.05 2002 г.)

[13] Udovički J. Burn this House: The Making and Unmaking of Yugoslavia, 2000, Duke University Press, p. 334

[14] Mandelbaum M. Foreign Affairs, Vol. 78, No. 5, 1999, “A Perfect Failure: NATO’s War against Yugoslavia”, Council on Foreign Relations, p. 7

[15] Бабаджанов, А.Я. Анализ военных доктрин государств – участников ОДКБ, „Вестник МГИМО – Университета“ № 3/ 2008 г. , с. 64

[16] Пак там, с. 64

[17] Gladkyy O. World Affairs, Vol. 166, No. 1, 2003, “American Foreign Policy and U.S. Relations with Russia and China after 11 September”, World Affairs Institute, p. 4

[18] Пак там, с. 5

[19] Sengupta, K. [Afghanistan: Russia steps in to help Nato](#). The Independent (27.10.2010 г.)

[20] [http://ru.wikisource.org/wiki/Речь_Путина_в_Мюнхене_\(2007\)](http://ru.wikisource.org/wiki/Речь_Путина_в_Мюнхене_(2007))

[21] <http://www.rg.ru/2007/02/16/putin-myunhen.html>

[22] Соловьёв, В. [Москва и НАТО пошли на поступки](#). «Коммерсантъ», № 215/П (4515) (22.11.2010 г.)

[23] Vladimir Radyuhin, New Russian doctrine sees NATO, U.S. as main threat, The Hindu, February 7, 2010

[24] http://www.news.kremlin.ru/ref_notes/461

[25] Новикова Д. О. Российская военная доктрина в редакции 2010 года: реакции и оценки политических и экспертных кругов Запада, „Вестник МГИМО – Университета“ № 4/ 2010 г. , с. 41

[26] Пак там, с. 42

[27] Пак там, с. 43

[28] http://news.ibox.bg/news/id_904931209

[29] Кособокова Т., Петров И. [Переговоры Россия — НАТО по ПРО на высшем уровне зашли в тупик](#). «РБК daily» (05.07.2011 г.)

VIA EVRASIA, 2013